Journal of Theory & Practice in Curriculum
Vol.5 (3); 2015, 111-128

دو فصلنامهٔ نظریه و عمل در برنامهٔ درسی
سال سوم، شمارهٔ ۵، بهار و تابستان ۱۳۹٤، ۱۲۸-۱۱۱

مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی و تحلیل آن در محتوای کتب درسی

Analysis of Multicultural Education component In Textbooks

رضا وفائی[۱]،دکتر مهدی سبحانی نژاد[۲]

چکیده: پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی در کتاب‌های درسی دورهٔ متوسطه در سال تحصیلی۹۳ـ۱۳۹۲ انجام شد. تحقیق به شیوهٔ تحلیل محتوا و اسنادی انجام شده است. جامعهٔ پژوهشی حاضر، شامل کلیهٔ کتاب‌های درسی دورهٔ دوم متوسطهٔ نظری در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲ است که درمجموع شامل ۳۲ کتاب است. از بین جامعهٔ پژوهش، تعداد ۷ عنوان کتاب درسی شامل کتاب‌های؛ مطالعات اجتماعی سال اول متوسطه، جامعه‌شناسی ۱، جامعه‌شناسی ۲، علوم اجتماعی سال چهارم متوسطه، تاریخ ایران و جهان ۱و ۲، تاریخ‌شناسی سال چهارم متوسطه رشته ادبیات و علوم انسانی که توقع طرح مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی در آن‌ها وجود دارد، نمونه پژوهش را تشکیل می‌دهند. . ابزار پژوهش در بخش تحلیل اسنادی فرم فیش‌برداری و در بخش تحلیل محتوا چک‌لیست یا سیاههٔ تحلیل محتوا بوده است. داده‌های تحلیل محتوا با استفاده از آمار توصیفی تجزیه و تحلیل شده است. عمده‌ترین یافته‌های پژوهش عبارت اند از: از مجموع ۱۸۰ فراوانی مرتبط در کتب درسی دورهٔ متوسطه، کتاب درسی تاریخ (۱) با ۷٦ فراوانی مرتبط با مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی ، یعنی (٤۲/۲۲٪) بیشترین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی و کتاب درسی مطالعات اجتماعی اول متوسطه با ۵ فراوان یعنی (۲/۷۷٪)، کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی را داشته‌اند. از بین مؤلفه‌های مطرح در آموزش چند فرهنگی بیشترین میزان توجه به مؤلفه «معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی» با ۵۹ فراوانی مرتبط با مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی یعنی (۳۲/۷۷٪) و کمترین میزان توجه مربوط به مؤلفه‌های «کمک به درک و تحمل آراء متفاوت از فرهنگ‌های دیگر در محتوای کتب درسی و تعریف تکالیف چند فرهنگی برای دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی» با یک فراوانی یعنی (۰/۵۵٪) است.

واژگان کلیدی: آموزش چند فرهنگی، تحلیل محتوا، کتاب‌های درسی، دوره متوسطه نظری

R. Vafaei , M. Sobhaninejad (Ph.D.)

Abstract: The present paper aims to investigate the amount of multi-cultural education components in the textbooks of secondary schools from 2013 to 2014. It is conducted through text-analysis. The components of Multi-cultural education were initially collected from theoretical text and research background using document analysis and then they were numbered in the textbooks of secondary schools. The units of analysis were sentence, question, picture, activity, and the poem in the textbooks. Research tools were bibliography cards and inventory form in document and text analysis respectively. Data were analyzed by using descriptive statistics. The statistical population is the textbooks of secondary schools from 2013 to2014 and samples were Iran and International History I, Iran and International History II, History (Pre-University Schools), Social Studies (Secondary Schools), Sociology I, Sociology II, Social Studies (Pre-University Schools) which were expected to contain multi-cultural education components. The most significant results are as follows: out of 180 frequencies in the text books of secondary schools, History I with 76, i.e. 42.22% contained the most multi-cultural education components and Social Studies of secondary school with 5, i.e. 2.77% contained the least components. Among the components, “introducing various cultures to students in the content of textbooks” had the largest number of frequencies, i.e. 59 and “helping to understand and tolerate different opinions from various cultures, and defining multi-culture homework for students in the content of textbooks” had the smallest one, only 1, i.e. 0.55%.

Key words: Multicultural Education, Text-analysis, Textbooks, Secondary schools.

۱. کارشناس ارشد مطالعات برنامه درسی دانشگاه شاهد تهران. رایانامه: vafaeireza10@gmail.com
۲. دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد تهران.
تاریخ دریافت مقاله:۱۳۹۳/۰۹/۱۰، تاریخ پذیرش:۱۳۹٤/۰۵/۲۸

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

مقدمه

در عصر حاضر به دلیل تعاملات گستردهٔ فیزیکی و مجازیِ افراد و فرهنگ‌ها و از میان رفتن مرزهای قراردادی سنتی، پیوندهای گریزناپذیری بین افراد و فرهنگ‌ها به وجود آمده است، حضور فرهنگ‌ها در کنار یکدیگر و تلاقی آن‌ها احتمال ایجاد چالش و تنش در میان افراد و فرهنگ‌ها را افزایش داده است. بدین‌جهت سازوکاری مناسب به منظور نزدیکی فرهنگ‌ها و ایجاد تفاهم و تعامل میان آن‌ها در جهت هم زیستی نیاز است (صادقی، ۱۳۸۹: ۱۹۱). ایران از گروه‌های فرهنگی، قومی و زبانی متنوعی شکل‌گرفته است. هرکدام در فرهنگ، آداب و رسوم، زبان، دین و مذهب دارای تفاوت‌هایی با یکدیگر هستند. این گروه‌های گوناگون فرهنگی و قومی برای آن‌که بتوانند به طور مسالمت‌آمیز در کنار یکدیگر زندگی کنند، باید از تعصب و قوم مداری دوری و به سمت نسبی‌گرایی فرهنگی حرکت کنند. لذا باید تفاوت‌ها و شباهت‌های یکدیگر را بشناسند و در جهت رشد روابط بین فرهنگی و بین قومی تلاش کنند.

یکی از راه‌های مناسب برای رویارویی با دنیای تحول‌گرای امروز آموزش چند فرهنگی است. برنامهٔ درسی در این شرایط با تأکید بر خصوصیات فرهنگی اقلیت‌ها می‌تواند در جهت رشد و تقویت فرهنگ‌های بومی و در نهایت تقویت فرهنگ ملی نقش به سزایی داشته باشد. در چنین شرایطی نظام آموزش و پرورش برای پاسخ‌گویی به چنین نیازی ناگزیر است در کنار ارائهٔ دانش‌های تخصصی، به دانش‌آموزان کمک کند که دانش و مهارت‌هایی را برای دستیابی به تعاملات فرهنگی موفق، کسب کنند (حکیم زاده، کیامنش و عطاران،۱۳۸٦: ۲۸). در این راستا، ازجمله رسالت‌های اساسی نظام تعلیم و تربیت در جوامع چند فرهنگی، آموزش حساس به فرهنگ و پاسخ‌گو به ویژگی‌های چند فرهنگی است (شکاری و همکاران،۱۳۹۲: ۳). اصطلاح چند فرهنگی مفهومی است که در سال‌های اخیر مورد تأکید تعلیم و تربیت و به خصوص جامعه‌شناسی آموزش پرورش قرار گرفته و منظور از آن این است به رغم گسترش ارتباطات بین کشورها و حرکت آن‌ها به سوی نظامی جهانی یا حداقل منطقه‌ای، مسئلهٔ اقوام و ملیت‌ها و تفاوت‌های فرهنگی بین آن‌ها همچنان اهمیّت خاصی دارد (جوادی، ۱۳۷۹: ۱۲).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

به عقیدهٔ بنکس[1] «آموزش چند فرهنگی» نوعی رویکرد آموزشی است که تنوع قومی و فرهنگی را در جامعه به رسمیت می‌شناسد و سیاست‌های آموزشی خود را در جهت اصلاح مفاهیم عمده‌ای نظیر هویت، ازخودبیگانگی، تعصب، درگیری‌های قومی، نژادی و فرهنگی تنظیم می‌کند (صادقی،۱۳۸۹: ۱۹۲). از نظر «کمیسیون آموزش چند فرهنگی» آموزش چند فرهنگی، مفهومی انسانی است مبتنی بر نقاط قوت تنوع، حقوق بشر و عدالت اجتماعی. این نوع آموزش، جامعهٔ متکثر فرهنگی را به عنوان نیروی مثبت تلقی نموده و تفاوت‌ها را به‌عنوان فرصتی برای درک بهتر جامعهٔ جهانی مطرح می‌نماید (ASCD[2], ۱۹۹٤:۳).

دلپیت[3] (۱۹۹۹) در تحقیق خود با عنوان «اثر بخشی آموزش چند فرهنگی بر روی دانش-آموزان پیش‌دبستانی» نتیجه گرفت که دانش آموزان دارای برنامهٔ درسی چنـد فرهنگی و دانش آموزان بی بهره از برنامهٔ درسی چند فرهنگی تفاوت معناداری با یکدیگر دارند.

آروین[4] (۲۰۰۱) بیان می‌کند که ارائهٔ برنامهٔ درسی چند فرهنگی برای تمام دانش‌آموزان فارغ از پس‌زمینه‌های فرهنگی، قومی و وابستگی‌های مذهبی، رویکرد مناسبی است. زیرا در این نوع رویکرد ارتقاء تحمل، احترام و فهم و پذیرش فرهنگ خود و دیگران مورد توجه قرار می‌گیرد.

جنکز[5] (۲۰۰۱) در پژوهش خود با عنوان رویکردهای آموزش چند فرهنگی در تربیت معلمان پیش از خدمت، معتقد است که برنامه‌های تربیت معلمان پیش از خدمت، باید بر روی موضوعاتی مانند انگیزهٔ دانش‌آموزان برای آموختن، آگاهی دربارهٔ تنوع و گوناگونی‌ها، تفاوت در سبک‌های یادگیری دانش‌آموزان، تفاوت در ارزش‌های فرهنگی دانش‌آموزان و طبقهٔ اجتماعی آنان حساس باشند.

جانسون[6] (۲۰۱۱) در مقالهٔ خود با عنوان «آیا آموزش و پرورش مبتنی بر فرهنگ‌های مختلف باعث بهبود نگرش دانش آموزان نسبت به نژادهای گوناگون می‌شود؟» به این نتیجه

1- Baks
2- Association for Supervision and Curriculum Development
3- Delpit
4- Arvin
5- Jenks
6- Johnson

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

رسید که کودکانی که تحت آموزش مبتنی بر فرهنگ‌های متفاوت قرار می‌گیرند کمتر به خاطر اختلافات و تفاوت‌های نژادی آسیب می‌بینند.

عزیزی، بلند همتان، سلطانی (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی وضعیت آموزش چند فرهنگی در مراکز تربیت معلم شهر سنندج از منظر دانشجویان» نشان دادند که از نظر دانشجویان، آموزش چند فرهنگی از جایگاه مناسبی برخوردار نیست و مدرسان مراکز تربیت معلم نیز به مفاهیم و موضوعات و مفاهیم چند فرهنگی در آموزش‌های خود چندان توجه نمی‌کنند. تحلیل محتوای کتاب‌ها نیز مشخص می‌کند که توجه چندانی به مفاهیم آموزش چند فرهنگی در محتوای درسی مراکز تربیت معلم نشده است.

عراقیه، فتحی واجارگاه، فروغی ابری و فاضلی(۱۳۸۸) در مقالهٔ خود تحت عنوان؛ «تلفیق، راهبردی مناسب برای تدوین برنامهٔ درسی چند فرهنگی» با ذکر این نکته که بسیاری از کشورها مانند ایران، به‌طور مستقیم درگیر تنوع اقوام و فرهنگ‌های مختلف هستند، وظیفهٔ آموزش عالی را فراهم کردن بسترهای مناسب در برنامه‌های درسی، برای آشنایی با فرهنگ‌های مختلف بیان می‌کنند.

صادقی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «بررسی سند برنامهٔ درسی ملی ایران بر اساس رویکرد آموزش چند فرهنگی»، نتایج تحلیل حاکی از توجه نسبی سند به مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی است.

صادقی (۱۳۹۱) در مقالهٔ خود با عنوان «تبیین ویژگی‌ها و ضرورت‌های تدوین برنامهٔ درسی چند فرهنگی در ایران؛ بررسی چالش‌ها و ارائهٔ راهبردها» کوشیده است تا ضرورت تدوین برنامهٔ درسی چند فرهنگی را روشن کند و اهداف و چالش‌ها و در آخر راهبردهای عملی استقرار برنامهٔ درسی چند فرهنگی را ارائه کند.

عراقیه (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «گونه شناسی رهیافت‌های میان‌رشته‌ای و دلالت‌های آن در طراحی برنامهٔ درسی چند فرهنگی در آموزش عالی» دریافت که مطالعات بین‌رشته‌ای ضمن ارائهٔ دیدگاهی جامع، قادر است به مطالعات متخصصان در حوزهٔ برنامهٔ درسی چند فرهنگی انسجام خاص داده و در مواجهه با موانع فرهنگیِ بین‌المللی کردنِ برنامه‌های درسی در آموزش عالی، نقش مؤثری را ایفا نماید.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

عراقیه و فتحی واجارگاه (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «جایگاه چند فرهنگی در آموزش مدرسه‌ای و آموزش عالی» با هدف بررسی جایگاه چند فرهنگی در آموزش مدرسه‌ای و تبیین آثار آن در آموزش عالی، نتایج پژوهش ، وجود زمینه‌های خانوادگی و اجتماعی در استهزاءِ سایر فرهنگ‌ها، احساس برتری و تعصبات فرهنگی، ضعف اطلاعات دینی در خصوص برابری و برادری همهٔ انسان‌ها، ضعف اطلاعاتی همهٔ دانش‌آموزان از شخصیت‌ها و آثار فرهنگی برجسته، را نشان می دهد.

با توجه به مطالب فوق مسئلهٔ اساسی پژوهش حاضر «تبیین مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی و تحلیل آن در محتوای کتب درسی دورهٔ متوسطه نظری در سال ۹۳-۱۳۹۲» است، لذا سه سؤال ذیل طرح و مورد بررسی واقع‌شده‌اند.

۱. مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی کدم‌اند؟

۲. به چه میزان به مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی در محتوای هر یک از دروس دورهٔ متوسطه نظری توجه شده است؟

۳. رتبه‌بندیِ میزان توجه کتاب‌های درسی دورهٔ متوسطه نظری به مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی چگونه است؟

روش

پژوهش حاضر به روش تحلیل اسنادی و تحلیل محتوا[1] انجام شده است. ابتدا مؤلفه‌های چند «آموزش چند فرهنگی» با روش تحلیل اسنادی احصاء و سپس میزان توجه به این ابعاد و مؤلفه‌ها در کتاب‌های درسی دورهٔ متوسطه مورد بررسی قرار گرفت. جامعهٔ پژوهشی حاضر، شامل کلیهٔ کتاب‌های درسی دورهٔ دوم متوسطهٔ نظری در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲ است که درمجموع شامل ۳۲ کتاب است. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. از بین کتاب‌های جامعهٔ پژوهش، تعداد ۷ عنوان کتاب درسی شامل کتاب‌های؛ مطالعات اجتماعی سال اول متوسطه، جامعه‌شناسی ۱، جامعه‌شناسی ۲، علوم اجتماعی، تاریخ ایران و جهان ۱و ۲، تاریخ‌شناسی سال چهارم متوسطهٔ رشته انسانی که توقع طرح مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی در آن‌ها وجود دارد، نمونهٔ پژوهش را تشکیل می‌دهند. در این پژوهش برای

1- content analysis

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

تحلیل اسنادی جهت احصاء مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی از برگه‌های فیش‌برداری استفاده شده است.

همچنین در این پژوهش برای بررسی و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دورهٔ متوسطه نظری از نظر میزان توجه به مؤلفه‌های مطرح در آموزش چند فرهنگی از سیاهه تحلیل محتوای محقق ساخته، استفاده شده است. به منظور تدوین سیاهه تحلیل محتوایِ کتاب‌های درسی ابتدا، تعداد قابل توجهی از منابع نظری و پژوهشی مرتبط در حوزه‌های آموزش چند فرهنگی بررسی و مؤلفه‌های مرتبط از آن‌ها استخراج شد؛ ابزار دارای بیست و چهار مؤلفه است.

برای حصول اطمینان از روایی صوری و محتوایی از نظر متخصصان استفاده شده است، به‌این‌ترتیب که فرم اولیه تحلیل محتوا که شامل کلیهٔ مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی، در اختیار تعدادی از صاحب‌نظران برای تغییر و اصلاح قرار گرفت که پس از اعمال نظرات آن‌ها سیاهه تحلیل محتوا با بیست‌وچهار مؤلفه تهیه گردید. به منظور حصول اطمینان از وجود پایایی از روش ویلیام اسکات استفاده گردید. به این صورت که بخشی از محتوای کتب توسط محقق و تحلیل‌گر محتوای و متخصص دیگری، تحلیل شد که ضریب توافق حاصل ۰/۹۳ به دست آمد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از شاخص‌های آماری توصیفی استفاده شده است. در قسمت توصیفی از جداول و نمودارها برای توصیف فراوانی هر کتاب، فراوانی هر مؤلفه در همهٔ کتاب‌ها، درصد مورد مشاهده، استفاده شده است. در هر بند، تصاویر، پرسش، تمرین و جدول به محض مشاهدهٔ یکی از شواهد و مضامینِ معنی‌دارِ مربوط، کد آن در جدول علامت زده شده و یک بار فراوانی برای آن منظور شد و از روی این فراوانی‌ها محتوای کل کتاب‌ها مورد پردازش، توصیف و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

۱- مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی کدم‌اند؟

با توجه به اینکه هدف پژوهش حاضر شناسایی مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی در محتوای برنامهٔ درسی دورهٔ متوسطه» است، بنابراین پس از مطالعه و بررسی ادبیات و پیشینهٔ پژوهش درزمینهٔ آموزش چند فرهنگی، فهرستی از عمده‌ترین مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی تهیه شد و در اختیار متخصصان حوزهٔ مذکور قرار گرفت و پس از چند مرتبه بررسی و اصلاح و نهایتاً تأیید آن‌ها توسط متخصصان، این نتیجه به دست آمد که مؤلفه‌های قابل بررسی در

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

محتوای برنامهٔ درسی را می‌توان به بیست‌وچهار مؤلفه در نظر گرفت که جدول ذیل تهیّه و به بررسی آن‌ها در محتوای کتب درسی دورهٔ متوسطه اختصاص یافت.

جدول ۱ مؤلفه‌های مطرح در آموزش چند فرهنگی

مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی	
– معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی – توجه به رویدادهای مختلف تاریخی در جغرافیای فرهنگ‌های گوناگون در محتوای کتب درسی – ایجاد زمینهٔ درک متقابل از سیر تحول فرهنگ‌های مختلف در محتوای کتب درسی توجه به تفاوت‌های فرهنگی اقوام در محتوای کتب درسی – کمک به درک و بهبود ارتباط‌های بین فرهنگی در محتوای کتب درسی – گنجاندن تنوعی از تجارب و نظرات گروه‌های قومی و فرهنگی در محتوای کتب درسی – کمک به درک و تحمل آراء متفاوت از فرهنگ‌های دیگر در محتوای کتب درسی – گنجاندن مطالبی در خصوص نحوهٔ روابط بین فرهنگی در محتوای کتب درسی – توجه به ایجاد زمینهٔ درک نقش همه فرهنگ‌ها در شکل‌گیری تمدن و تولید دانش در محتوای کتب درسی – کمک به درک و احترام به ادیان و مذاهب گوناگون در محتوای کتب درسی – آشنایی کلی با آموزه‌های ادیان و مذاهب توحیدی در محتوای کتب درسی – انعکاس اعیاد، مناسک، جشن‌ها و آداب‌ورسوم مرتبط با اقلیت‌های فرهنگی در محتوای کتب درسی	– کمک به اطلاع از مکان جغرافیایی زندگی پیروان ادیان و مذاهب مختلف در محتوای کتب درسی – انعکاس نواحی جغرافیایی مربوط به اقوام مختلف در محتوای کتب درسی – احترام به‌حق متفاوت بودن در راستای فرهنگ خاص خود در محتوای کتب درسی – شرح نحوهٔ همزیستی مسالمت‌آمیز با گروه‌های دیگر در محتوای کتب درسی – ارائهٔ مباحثی در مورد حقوق بشر در برنامهٔ درسی در محتوای کتب درسی – کمک به رفع نگرش‌های نژادی در دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی – توجه به مفهوم صلح و دوستی در محتوای کتب درسی – احترام به‌حق حفظ زبان قومی برای اقلیت‌ها در محتوای کتب درسی – توجه به آموزش زبان‌های قومی و محلی در محتوای کتب درسی – پیش‌داوری نکردن دربارهٔ افراد، قومیت‌ها و فرهنگ‌های خاص در محتوای کتب درسی – کمک به پذیرش تنوع، تکثر و قبول آن به‌عنوان واقعیتی طبیعی از زندگی انسان در محتوای کتب درسی – تعریف تکالیف چند فرهنگی برای دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

۲- به چه میزان به مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی در محتوای هر یک از دروس دورهٔ متوسطهٔ نظری توجه شده است؟

۲-۱- تحلیل محتوای کتاب درسی تاریخ ایران و جهان ۱ سال دوم متوسطه

تجزیه و تحلیل کتاب تاریخ **ایران و جهان** ۱ دوم متوسطه نشان می‌دهد که؛ از مجموع ۷٦ فراوانی، ۳۸ فراوانی یعنی ۵۰٪ مربوط به مؤلفهٔ «معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی» است و به مؤلفه‌های «آشنایی کلی با آموزه‌های ادیان و مذاهب توحیدی در محتوای کتب درسی» با ۱۲ فراوانی یعنی ۱۵/۷۸٪، «توجه به رویدادهای مختلف تاریخی در جغرافیای فرهنگ‌های گوناگون در محتوای کتب درسی» با ۱۲ فراوانی یعنی ۱۵/۷۸٪، «کمک به درک و احترام به ادیان و مذاهب گوناگون در محتوای کتب درسی» با ۹ فراوانی یعنی ۱۱/۸٤٪، «توجه به ایجاد زمینهٔ درک نقش همهٔ فرهنگ‌ها در شکل‌گیری تمدن و تولید دانش بشری در محتوای کتب درسی» با ۳ فراوانی یعنی ۳/۹٤٪، «انعکاس اعیاد، مناسک، جشن‌ها و آداب و رسوم مرتبط با اقلیت‌های فرهنگی در محتوای کتب درسی» با ۲ فراوانی یعنی ۲/٦۳٪ توجه شده است.

فراوانی مؤلفه‌ها	درصد از فراوانی کل	نوع اشاره	
		مستقیم	غیرمستقیم
۷٦	٪٤۲,۲۲	٦۱	۱۵

۲-۲- تحلیل محتوای کتاب درسی تاریخ ایران و جهان ۲ سال سوم متوسطه

تجزیه و تحلیل کتاب درسی تاریخ ایران و جهان ۲ سوم متوسطه نشان می‌دهد که از مجموع ۲۷ فراوانی ٦ فراوانی یعنی ۲۲/۲۲٪ مربوط به مؤلفهٔ «معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در کتب درسی»، است و به مؤلفه‌های «توجه به رویدادهای مختلف تاریخی در جغرافیای فرهنگ‌های گوناگون در محتوای کتب درسی» با ۹ فراوانی یعنی ۳۳/۳۳٪، «کمک به درک و احترام به ادیان و مذاهب گوناگون در محتوای درسی» با ۵ فراوانی یعنی ۱۸/۵۱٪، «کمک به پذیرش تنوع و تکثر و قبول آن به عنوان واقعیتی طبیعی از زندگی انسان در محتوای کتب درسی» با ۲ فراوانی یعنی ۷/٤۰٪ و «توجه به ایجاد زمینه درک نقش همهٔ فرهنگ‌ها در شکل‌گیری تمدن و تولید دانش در محتوای کتب درسی، ارائهٔ مباحثی در مورد حقوق بشر در

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

محتوای کتب درسی، احترام به حق حفظ زبان قومی برای اقلیت‌های فرهنگی، انعکاس اعیاد، مناسک، جشن‌ها و آداب و رسوم مرتبط با اقلیت‌های فرهنگی در محتوای کتب درسی، تعریف تکالیف چند فرهنگی برای دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی» هرکدام با ۱ فراوانی یعنی هرکدام با ۳/۷۰٪ توجه شده است.

فراوانی مؤلفه‌ها	درصد از فراوانی کل	نوع اشاره	
		مستقیم	غیرمستقیم
۲۷	٪۱۵	۱۷	۱۰

۲-۳- تحلیل محتوای کتاب درسی تاریخ‌شناسی پیش‌دانشگاهی

تجزیه و تحلیل کتاب درسی تاریخ‌شناسی پیش‌دانشگاهی نشان می‌دهد که از مجموع ۱۱فراوانی، ۵ فراوانی یعنی ٤٥/٤٥٪ مربوط به مؤلفهٔ «معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی»، و به مؤلفه‌های «ایجاد زمینهٔ درک متقابل از سیر تحول فرهنگ‌های مختلف در محتوای کتب درسی، گنجاندن مطالبی در خصوص نحوهٔ روابط بین فرهنگی در محتوای کتب درسی، انعکاس اعیاد مناسک، جشن‌ها و آداب و رسوم مرتبط با اقلیت‌های فرهنگی در برنامهٔ درسی، توجه به ایجاد زمینهٔ درک نقش همهٔ فرهنگ‌ها در تمدن و تولید دانش در محتوای کتب درسی، کمک به درک و احترام به ادیان و مذاهب گوناگون در محتوای کتب درسی، کمک به اطلاع از مکان جغرافیایی زندگی پیروان ادیان و مذاهب مختلف در محتوای کتب درسی» هرکدام با یک فراوانی یعنی هرکدام از مؤلفه‌ها ۹/۹۰٪ توجه شده است.

فراوانی مؤلفه‌ها	درصد از فراوانی کل	نوع اشاره	
		مستقیم	غیرمستقیم
۱۱	٪٦,۱۱	۳	۸

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

۲ـ٤ـ تحلیل محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی اول متوسطه

تجزیه و تحلیل کتاب مطالعات اجتماعی اول متوسطه نشان می‌دهد که از مجموع ۵ فراوانی ۲ فراوانی یعنی ٤۰٪ مربوط به مؤلفهٔ «کمک به پذیرش تنوع و تکثر و قبولان به‌عنوان واقعیتی طبیعی از زندگی انسان در محتوای کتب درسی»، و به مؤلفه‌های «ارائهٔ مباحثی در مورد حقوق بشر در محتوای کتب درسی» با ۲ فراوانی یعنی ٤۰٪، «کمک به درک و تحمل آراء متفاوت از فرهنگ‌های دیگر در محتوای کتب درسی» با ۱ فراوانی یعنی ۲۰٪ توجه شده است.

فراوانی مؤلفه‌ها	درصد از فراوانی کل	نوع اشاره	
		مستقیم	غیرمستقیم
۵	٪۲,۷۷	۳	۲

۲-۵- تحلیل محتوای کتاب درسی جامعه‌شناسی ۱ دوم متوسطه

تجزیه و تحلیل کتاب جامعه‌شناسی ۱ دوم متوسطه نشان می‌دهد که از مجموع ۱۸ فراوانی ۵ فراوانی یعنی ۲۷/۷۷٪ مربوط به مؤلفهٔ «معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی» و به مؤلفه‌های «کمک به پذیرش تنوع و تکثر و قبول آن به عنوان واقعیتی طبیعی از زندگی انسان در محتوای کتب درسی» با ۳ فراوانی یعنی ۱٦/٦٦٪، «کمک به درک و احترام به ادیان و مذاهب گوناگون در محتوا کتب درسی» با ۲ فراوانی یعنی ۱۱/۱۱٪ و «توجه به مفهوم صلح و دوستی در برنامهٔ درسی، توجه به ایجاد زمینه درک نقش همه فرهنگ‌ها در شکل‌گیری تمدن و تولید دانش، انعکاس نواحی جغرافیای مربوط به اقوام مختلف در کتب درسی، انعکاس نواحی مختلف جغرافیایی مربوط به اقوام مختلف در کتب درسی، توجه به تفاوت‌های فرهنگی اقوام در کتب درسی، احترام به حق حفظ زبان قومی برای اقلیت‌ها در محتوای کتب درسی، آشنایی کلی با آموزه‌های ادیان و مذاهب توحیدی در محتوای کتب درسی، گنجاندن مطالبی در خصوص نحوهٔ روابط بین فرهنگی در محتوای کتب درسی» هرکدام با ۱ فراوانی یعنی هرکدام ۵/۵۵٪ توجه شده است.

فراوانی مؤلفه‌ها	درصد از فراوانی کل	نوع اشاره	
		مستقیم	غیرمستقیم
۱۸	٪۱۰	٤	۱٤

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

۲-٦- تحلیل محتوای کتاب درسی جامعه‌شناسی ۲ سوم متوسطه

تجزیه و تحلیل کتاب جامعه‌شناسی ۲ سوم متوسطه نشان می‌دهد که از مجموع ۲۱ فراوانی ٤ فراوانی یعنی ۱۹/۰٤٪ مربوط به مؤلفه «معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی» و به مؤلفه‌های «گنجاندن مطالبی در خصوص نحوهٔ روابط بین فرهنگی در محتوای کتب درسی» با ٤ فراوانی یعنی ۱۹/۰٤٪، «کمک به پذیرش تنوع و تکثر و قبول آن به عنوان واقعیتی طبیعی در زندگی انسان در محتوای کتب درسی» با ۳ فراوانی یعنی ۱٤/۲۸٪، «انعکاس اعیاد، مناسک، جشن‌ها و آداب و رسوم مرتبط با اقلیت‌های فرهنگی در محتوای کتب درسی» با ۳ فراوانی یعنی ۱٤/۲۸٪ و «توجه به تفاوت‌های فرهنگی اقوام در محتوای کتب درسی، توجه به مفهوم صلح و دوستی در برنامهٔ درسی» هرکدام با ۲ فراوانی یعنی هرکدام ۹/۵۲٪، مؤلفه‌های «توجه به ایجاد زمینهٔ درک همهٔ فرهنگ‌ها در شکل‌گیری تمدن و دانش در محتوای کتب درسی، احترام به حق حفظ زبان قومی برای اقلیت‌ها در محتوای کتب درسی، ارائهٔ مباحثی در مورد حقوق بشر در محتوای کتب درسی» هرکدام با ۱ فراوانی یعنی هر کدام ٤/۷٦٪ توجه شده است.

فراوانی مؤلفه‌ها	درصد از فراوانی کل	نوع اشاره	
		مستقیم	غیرمستقیم
۲۱	٪۱۱,٦٦	۹	۱۲

۲-۷- تحلیل محتوای کتاب درسی علوم اجتماعی پیش‌دانشگاهی

تجزیه و تحلیل کتاب علوم اجتماعی پیش‌دانشگاهی نشان می‌دهد که از مجموع ۲۲ فراوانی ۸ فراوانی یعنی ۳٦/۳٦٪ مربوط به مؤلفهٔ «کمک به درک و بهبود ارتباط‌های بین فرهنگی در محتوای کتب درسی»، و به مؤلفه‌های «ایجاد زمینهٔ درک متقابل از سیر تحول فرهنگ‌های مختلف در محتوای کتب درسی» با ۵ فراوانی یعنی ۲۲/۷۲٪، «کمک به اطلاع از مکان جغرافیایی زندگی پیروان ادیان و مذاهب مختلف در محتوای کتب درسی» با ۳ فراوانی یعنی ۱۳/٦۳٪، «کمک به درک و احترام به ادیان و مذاهب گوناگون در محتوای کتب درسی» با ۲ فراوانی یعنی ۹/۰۹٪ و «معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی، ارائهٔ مباحثی در مورد حقوق بشر در برنامهٔ درسی، توجه به مفهوم صلح و دوستی در برنامهٔ درسی، توجه به ایجاد زمینهٔ درک نقش همه فرهنگ‌ها در شکل‌گیری تمدن و تولید دانش» هرکدام با ۱ فراوانی یعنی ٤/٥٤٪ توجه شده است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

فراوانی مؤلفه‌ها	درصد از فراوانی کل	نوع اشاره	
		مستقیم	غیرمستقیم
۲۲	٪۱۲,۲۲	۱۲	۱۰

۳- رتبه‌بندی میزان توجه کتاب‌های درسی دورهٔ متوسطه نظری به مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی چگونه است؟

از مجموع ۱۸۰ فراوانی شامل عبارت‌ها، مضمون‌ها، مثال‌ها، موضوع‌های درسی، کلمه‌ها، شعرها و تصویرها، پرسش‌ها، جدول‌ها و تمرین‌های مندرج در کتاب‌های دورهٔ متوسطه هر کدام به چه میزان به مؤلفه‌های مطرح در آموزش چند فرهنگی توجه داشته‌اند؟

۱- کتاب درسی تاریخ **ایران و جهان** ۱ با مجموع ۷٦ فراوانی یعنی ٪٤۲/۲۲ بیشترین میزان توجه به مؤلفه‌های مطرح در آموزش چند فرهنگی را به خود اختصاص داده است.

۲- کتاب درسی مطالعات اجتماعی با مجموع ۵ فراوانی یعنی ٪۲/۷۷ کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های مطرح در آموزش چند فرهنگی را به خود اختصاص داده است.

۳- بیشترین میزان توجه به مؤلفه‌ها مربوط به مؤلفهٔ «معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی» با ۵۹ فراوانی یعنی ٪۳۲/۷۷ از کل فراوانی مؤلفه‌ها بیشترین میزان توجه را به خود اختصاص داده است.

٤- کمترین میزان توجه به مؤلفه‌ها مربوط به مؤلفه‌های «کمک به درک و تحمل آراء متفاوت از فرهنگ‌های دیگر در محتوای کتب درسی، تعریف تکالیف چند فرهنگی برای دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی» با یک فراوانی یعنی ٪۰/۵۵ را به خود اختصاص‌یافته است.

۵- و همچنین به مؤلفه‌های «گنجاندن تنوعی از تجارب و نظرات گروه‌های قومی و فرهنگی در محتوای کتب درسی، احترام به حق متفاوت بودن در راستای فرهنگ خاص خود در محتوای کتب درسی، شرح نحوهٔ همزیستی مسالمت‌آمیز با گروه‌های دیگر در محتوای کتب درسی، کمک به رفع نگرش‌های نژادی در دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی، پیش‌داوری نکردن دربارهٔ افراد، قومیت‌ها و فرهنگ‌های خاص در محتوای کتب درسی، توجه به آموزش زبان‌های قومی و محلی در محتوای کتب درسی» در هیچ یک از کتاب‌ها توجه نشده است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

جدول ۵-۲-۲- جمع‌بندی نهایی میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگی در کتاب‌های دوره متوسطهٔ نظری

ردیف	عنوان کتاب	فراوانی توجه به مؤلفه‌های برنامهٔ درسی چند فرهنگی	درصد توجه
۱	مطالعات اجتماعی	۵	٪۲/۷۷
۲	جامعه‌شناسی ۱	۱۸	٪۱۰
۳	جامعه‌شناسی ۲	۲۱	٪۱۱/٦٦
٤	علوم اجتماعی	۲۲	٪۱۲/۲۲
۵	تاریخ ایران و جهان ۱	۷٦	٪٤۲/۲۲
٦	تاریخ ایران و جهان ۲	۲۷	٪۱۵
۷	تاریخ‌شناسی	۱۱	٪٦/۱۱
مجموع	*****	۱۸۰	٪۱۰۰

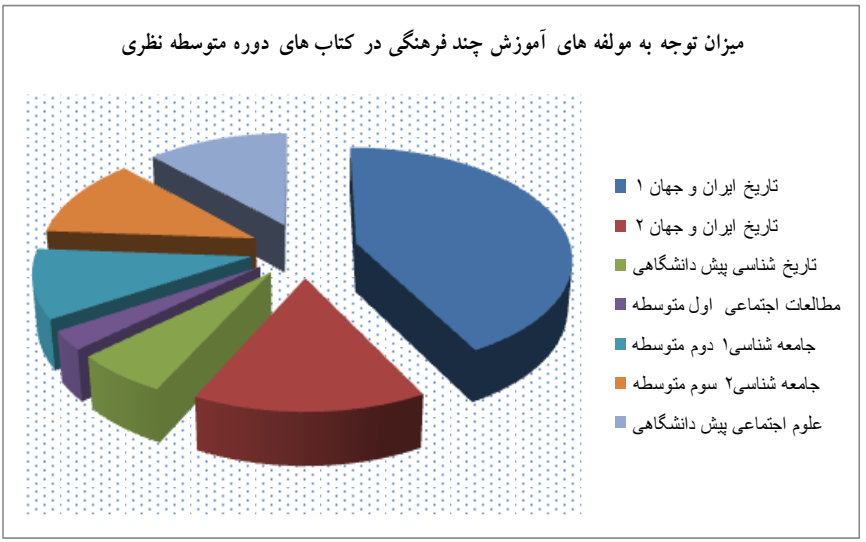

نمودار شماره ۵-۱- بررسی میزان سهم هر کتاب از مؤلفه‌های برنامهٔ درسی چند فرهنگی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

بحث و نتیجه‌گیری

کتاب تاریخ ایران و جهان ۱ با ۷٦ فراوانی یعنی ٤۲/۲۲٪ بیشترین میزان توجه به مؤلفهٔ «معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی» با ۳۸ فراوانی یعنی ۵۰درصد و کمترین میزان توجه به مؤلفه «انعکاس اعیاد، مناسک، جشن‌ها و آداب و رسوم مرتبط با اقلیت‌های فرهنگی در محتوای کتب درسی» با ۲ فراوانی یعنی ۲/٦۲٪ را داشته است.

کتاب تاریخ ایران و جهان ۲ با ۲۷ فراوانی یعنی ۱۵٪ بیشترین میزان توجه به مؤلفه «توجه به رویدادهای مختلف تاریخی در جغرافیای فرهنگ‌های گوناگون در محتوای کتب درسی» با ۹ فراوانی یعنی ۳۳/۳۳٪ درصد و کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های «توجه به ایجاد زمینه درک نقش همه فرهنگ‌ها در شکل‌گیری تمدن و تولید دانش در محتوای کتب درسی، ارائهٔ مباحثی در مورد حقوق بشر در محتوای کتب درسی، احترام به حق حفظ زبان قومی برای اقلیت‌های فرهنگی، انعکاس اعیاد، مناسک، جشن‌ها و آداب و رسوم مرتبط با اقلیت‌های فرهنگی در محتوای کتب درسی، تعریف تکالیف چند فرهنگی برای دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی» هرکدام با ۱ فراوانی یعنی ۳/۷۰٪ را داشته است.

کتاب تاریخ‌شناسی پیش‌دانشگاهی با ۱۱ فراوانی یعنی **٦/۱۱**٪ بیشترین میزان توجه به مؤلفه «معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی» با ۵ فراوانی یعنی ٤۵/٤۵٪ درصد و کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های «ایجاد زمینه درک متقابل از سیر تحول فرهنگ‌های مختلف در محتوای کتب درسی، گنجاندن مطالبی در خصوص نحوهٔ روابط بین فرهنگی در محتوای کتب درسی، انعکاس اعیاد مناسک، جشن‌ها و آداب و رسوم مرتبط با اقلیت‌های فرهنگی در برنامهٔ درسی، توجه به ایجاد زمینهٔ درک نقش همه فرهنگ‌ها در تمدن و تولید دانش در محتوای کتب درس، کمک به درک و احترام به ادیان و مذاهب گوناگون در محتوای کتب درسی، کمک به اطلاع از مکان جغرافیایی زندگی پیروان ادیان و مذاهب مختلف در محتوای کتب درسی» با ۱ فراوانی یعنی ۹/۰۹٪ را داشته است.

کتاب مطالعات اجتماعی اول متوسطه با ۵ فراوانی یعنی **۲/۷۷**٪ بیشترین میزان توجه به مؤلفه‌های «کمک به پذیرش تنوع و تکثر و قبول آن به عنوان واقعیتی طبیعی از زندگی انسان در محتوای کتب درسی، ارائهٔ مباحثی در مورد حقوق بشر در محتوای کتب درسی» هرکدام با ۲ فراوانی یعنی ۸۰٪ درصد و کمترین میزان توجه به مؤلفه «کمک به درک و تحمل آراء متفاوت از فرهنگ‌های دیگر در محتوای کتب درسی» با ۱ فراوانی یعنی ۲۰٪ را داشته است.

کتاب جامعه‌شناسی ۱ دوم متوسطه با ۱۸ فراوانی یعنی **۱۰**٪ بیشترین میزان توجه به مؤلفه‌های «معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی» با ۵ فراوانی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

یعنی ۲۷/۷۷٪ و کمترین میزان توجه به مؤلفه «توجه به مفهوم صلح و دوستی در برنامهٔ درسی، توجه به ایجاد زمینهٔ درک نقش همه فرهنگ‌ها در شکل‌گیری تمدن و تولید دانش، انعکاس نواحی جغرافیای مربوط به اقوام مختلف در کتب درسی، انعکاس نواحی مختلف جغرافیایی مربوط به اقوام مختلف در کتب درسی، توجه به تفاوت‌های فرهنگی اقوام در کتب درسی، احترام به حق حفظ زبان قومی برای اقلیت‌ها در محتوای کتب درسی، آشنایی کلی با آموزه‌های ادیان و مذاهب توحیدی در محتوای کتب درسی، گنجاندن مطالبی در خصوص نحوهٔ روابط بین فرهنگی در محتوای کتب درسی» هرکدام با ۱ فراوانی یعنی ۵/۵۵٪ را داشته است.

کتاب جامعه‌شناسی ۲ سوم متوسطه با ۲۱ فراوانی یعنی **۱۱/٦٦**٪ بیشترین میزان توجه به مؤلفه‌های «معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی» با ٤ فراوانی یعنی ۱۹/۰٤٪ و کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های «توجه به ایجاد زمینه در ک همه فرهنگ‌ها در شکل‌گیری تمدن و دانش در محتوای کتب درسی، احترام به حق حفظ زبان قومی برای اقلیت‌ها در محتوای کتب درسی، ارائه مباحثی در مورد حقوق بشر در محتوای کتب درسی» هرکدام با ۱ فراوانی یعنی ۵/۵۵٪ را داشته است.

کتاب جامعه‌شناسی ۲ سوم متوسطه با ۲۲ فراوانی یعنی **۱۲/۲۲**٪ بیشترین میزان توجه به مؤلفه‌های «کمک به درک و بهبود ارتباط‌های بین فرهنگی در محتوای کتب درسی» با ۸ فراوانی یعنی ۳٦/۳٦٪ و کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های «معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی، ارائه مباحثی در مورد حقوق بشر در برنامهٔ درسی، توجه به مفهوم صلح و دوستی در برنامهٔ درسی، توجه به ایجاد زمینهٔ درک نقش همه فرهنگ‌ها در شکل‌گیری تمدن و تولید دانش» هرکدام با ۱ فراوانی یعنی ٤/٥٤٪ را داشته است.

نتایج حاکی از آن است که بیشترین میزان توجه به مؤلفه «معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی» با ۵۹ فراوانی یعنی ۳۲/۷۷٪ از کل فراوانی‌های تحلیل‌شده و کمترین میزان توجه به مؤلفه «تعریف تکالیف چند فرهنگی برای دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی، کمک به درک و تحمل آراء متفاوت از فرهنگ‌های دیگر در محتوای کتب درسی» با یک فراوانی یعنی ۰/۵۵٪ توجه شده است؛ و همچنین به مؤلفه‌های «توجه به آموزش زبان‌های قومی و محلی در محتوای کتب درسی، کمک به رفع نگرش‌های نژادی در دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی، گنجاندن تنوعی از تجارب و نظرات گروه‌های قومی و فرهنگی در محتوای کتب درسی، شرح نحوهٔ همزیستی مسالمت‌آمیز با گروه‌های دیگر در محتوای کتب درسی، احترام به حق متفاوت بودن در راستای فرهنگ خاص خود در محتوای

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

کتب درسی، پیش‌داوری نکردن دربارهٔ افراد، قومیت‌ها و فرهنگ‌های خاص در محتوای کتب درسی» در کتاب‌های مورد بررسی توجه نشده است.

پیشنهادهای عملی جهت کاربست یافته‌های پژوهش

آموزش چند فرهنگی و تأکید کتاب‌های درسی بر این موضوع مقوله‌ای بسیار مهم به شمار می‌آید؛ بنابراین پیشنهاد می‌گردد:

– با توجه به اقتضائات آموزش و پرورش در عصر جدید و اهمیت برنامهٔ درسی و آموزش چند فرهنگی و لزوم همخوانی بیشتر کتاب‌های درسی، گروه‌های متفاوت تألیف کتب درسی سعی کنند مفاهیم آموزش چند فرهنگی به‌صورت تلفیقی در خلال برنامه‌های درسی ارائه دهند.

– کتاب‌هایی چون علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی و تاریخ بستر مناسبی برای پرداختن به مؤلفه‌های مطرح در آموزش چند فرهنگی است.

– می‌توان در کتاب تاریخ به ریشه‌های تاریخی فرهنگ‌ها و سیر تحول آن‌ها پرداخت.

– با توجه به ماهیّت کتاب‌های علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی و مطالعات اجتماعی، می‌توان در کتاب‌های مذکور به زمینه‌سازی برای درک تفاوت فرهنگ‌ها پرداخت و در کتاب تاریخ به خود فرهنگ‌ها و تفاوت‌های بین آن‌ها پرداخت.

– از نمایندگان قومیت‌ها و فرهنگ‌های مختلف در تعیین سیاست‌های برنامهٔ درسی چند فرهنگی دعوت شود.

– هم‌چنین از کتاب جغرافیا در جهت شناساندن محل‌های جغرافیایی زندگی اقوام مختلف می‌توان استفاده کرد.

منابع

– حکیم زاده، رضوان و کیامنش، علیرضا و عطاران، محمد (۱۳۸٦). «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره راهنمایی با توجه به مسائل و مباحث جهانی در حوزه برنامهٔ درسی»، *فصلنامهٔ مطالعات برنامهٔ درسی*، سال دوم، شماره ۵.

– جوادی، محمدجعفر (۱۳۷۹). «آموزش چند فرهنگی به‌مثابه رویکردی در آموزش»، *فصلنامهٔ تعلیم و تربیت*، سال شانزدهم، شماره ۳، صص ۲٦–۹.

– شکاری، عباس و موسوی، سمیه و صالحی، معصومه (۱۳۹۲). *تحلیل اثرگذاری فلسفه برنامهٔ درسی چند فرهنگی بر خط‌مشی‌های نظام آموزش و پرورش ایران و نحوه رویارویی با مسائل و رویدادهای*

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

آن. چهارمین همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران: مبانی فلسفی تحول در نظام آموزش و پرورش ایران. مشهد: دانشگاه فردوسی، صص ۳۸٦- ۳۸۲.

- صادقی، علیرضا (۱۳۸۹). «بررسی سند برنامهٔ درسی ملی جمهوری اسلامی ایران بر اساس رویکرد آموزش چند فرهنگی»، *فصلنامهٔ مطالعات برنامهٔ درسی ایران*، شماره ۱۸، صص ۲۱۵-۱۹۰.

- صادقی، علیرضا (۱۳۹۱). چند فرهنگی و نسبت آن با آموزش. *آموزش حرفه معلمی*، شمار ٤، صص ۳٤- ۳۷.

- صادقی، علیرضا (۱۳۹۱). تدریس چند فرهنگی راهبردهای آموزش فارسی، اجتماعی و ریاضی. *آموزش حرفه معلمی*، شمار ۵، صص ۱۸- ۲۰.

- عزیزی، نعمت و الله بلند همتان، کیوان و سلطانی، مسعود (۱۳۸۹) «بررسی آموزش چندفرهنگی در مراکز تربیت‌معلم شهر سنندج از منظر دانشجویان». *فصلنامهٔ انجمن آموزش عالی ایران*، سال سوم، شماره ۲.

- عراقیه، علیرضا و فتحی واجارگاه، کوروش (۱۳۹۱). «جایگاه چند فرهنگی در آموزش مدرسه‌ای و آموزش عالی». *راهبرد فرهنگ*، شماره هفدهم و هجدهم.

- عراقیه، علیرضا (۱۳۹۲). «گونه شناسی رهیافت‌های میان‌رشته‌ای و دلالت‌های آن در طراحی برنامهٔ درسی چند فرهنگی در آموزش عالی». *فصلنامهٔ رهیافتی نو در مدیریت آموزشی*، سال چهارم، شماره ۱.

- عراقیه، علیرضا (۱۳۹۱). «ویژگی‌ها و ضرورت‌های تدوین برنامهٔ درسی چند فرهنگی در ایران». *راهبرد فرهنگ*، شماره هفدهم و هجدهم.

- عراقیه، علیرضا و فتحی واجارگاه، کوروش و فروغی ابری، احمدعلی و فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۸۸). «تلفیق راهبردی مناسب برای تدوین برنامهٔ درسی چند فرهنگی». *فصلنامهٔ مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، دوره دوم شماره ۱.

- عسکریان، مصطفی (۱۳۸۰). *جامعه‌شناسی آموزش و پرورش*. تهران: دانش افروز.

- غریبی، جلال وگلستانی، سید هاشم و جعفری، سید ابراهیم (۱۳۹۲). *بررسی مبانی فلسفی سند برنامهٔ درسی ملی ایران بر اساس مؤلفه‌های تعلیم و تربیت چند فرهنگی*. چهارمین همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران: مبانی فلسفی تحول در نظام آموزش و پرورش ایران. مشهد: دانشگاه فردوسی، صص ٤٤۹-٤۵۱.

- غریبی، جلال و گلستانی، سید هاشم وجعفری، سید ابراهیم (۱۳۸۷). *برنامهٔ درسی چند فرهنگی و دلالت‌های آن برای چشم‌انداز نوین آموزشی*. پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه اصفهان.

- ملکی، حسن (۱۳۸۷). *مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش متوسطه*. تهران: سمت.

- ملکی، حسن (۱۳۸۹). *برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)*، مشهد: پیام اندیشه

-ASCD (1994). An Introduction to Multicultural Education. Boston: Pearson, Allyn & Bacon Fourth Edition.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]

-Arvin. M. A (2001). Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum and Teaching. Boston: Pearson, Allyn & Bacon, 2001, 5th edtion 2006

-Banks, J. A. (2003). Teaching literacy for social justice and global citizenship. Language Arts, 81*(*1), 18–19.

-Banks, C. A. & Banks, J. A. (1995). Equity pedagogy: An essential component of multicultural education. Theory into Practice, 34, 152–158

-Banks, J.A (1999). An Introduction to Multicultural Education (2nd ed) Boston: Allyn and Bacon Baptiste

-Delpit, L (1992). Education in a multicultural society: Our future's greatest challenge. Journal of Negro Education.61

-Hilliard, A.G. III (1991-92). Why we must pluralize the curriculum. Educational Leadership

-Jenks, C. Et al. (2001) approaches to multicultural education in preservice teacher education: philosophical frameworks and models for teaching. Human sciences press, Inc.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.5.111]